

ДІАЛОГ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ТОЛЕРАНТНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ

конструкторські здібності студента формуються за допомогою оволодіння в процесі виховання й навчання змістом матеріальної та духовної культури, техніки, науки та мистецтва. Соціально-педагогічна значущість художньо-конструкторської діяльності полягає перш за все в єдності утилітарного та естетичного, в інтеграції мистецтва та техніки, краси та практичної доцільності.

Художньо-виразна природа конструювання створює умови для розвитку естетичних ідеалів, уявлень, поглядів про гармонійну форму й конструкцію виробу, що є основою для розвитку естетичного й у вищому своєму прояві художнього смаку.

1. Дерев'яно Н.В. Педагогічні умови формування проектно-образного мислення майбутніх дизайнерів у вищому навчальному закладі: автореф.

дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Н.В. Дерев'яно; Класич. приват. ун-т.–Запоріжжя, 2010. – 20 с.

2. Дикова Т.В. Формирование художественно-технологической компетентности будущих учителей технологии профильного обучения: дис. к.п.н.: спец. 13.00.08 “Теория и методика профессионального образования” / Т.В. Дикова. Коломна, 2011. – 172с.

3. Мурзина С.М. Формирование профессионально-компетентной культуры личности художника-дизайнера: дис. к.п.н.: спец. 13.00.02 “Теория и методика обучения и воспитания” / С.М. Мурзина. Орел, 2010. – 423 с.

4. Оружа Л.В. Підготовка майбутніх фахівців з дизайну у вищому навчальному закладі: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Л.В. Оружа; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. – К., 2011. – 20 с.

5. Пехота О.М. Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій / Пехота О.М. / – К: 2003. – 240 с.

Стаття надійшла до редакції 20.06.2016

УДК 373.5.016]:37.035.4

Олена Васьківська, аспірант Інституту педагогіки НАПН України, м. Київ

ДІАЛОГ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ТОЛЕРАНТНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ

У статті автор звертає увагу на необхідність розвивати у старшокласників толерантне ставлення одне до одного та визначає роль діалогу у формуванні толерантності. Схарактеризовано окремі дидактичні умови формування діалогічних умінь старшокласників на прикладі кількох загальноосвітніх навчальних закладів.

Ключові слова: толерантність, діалог, старшокласники, діалогічні вміння.

Літ. 7.

Елена Васьковская, аспирант Института педагогики НАПН Украины, г. Киев

ДИАЛОГ КАК СРЕДСТВО РАЗВИТИЯ ТОЛЕРАНТНОСТИ СТАРШЕКЛАСНИКОВ

В статье автор обращает внимание на необходимость развивать у старшеклассников толерантное отношение друг к другу и определяет роль диалога в формировании толерантности. Охарактеризованы некоторые дидактические условия формирования диалогических умений у старшеклассников на примере нескольких общеобразовательных учебных заведений.

Ключевые слова: толерантность, диалог, старшеклассник, диалогические умения.

Olena Vaskyvska, Postgraduate student of the Institute of Pedagogic NAPS of Ukraine, Kyiv

THE DIALOGUE AS A MEANS OF DEVELOPMENT OF TOLERANCE OF HIGH SCHOOL STUDENTS

The author draws an attention to the necessity to develop the tolerant attitude of high school students to each other. The article also defines the role and importance of dialogue in the formation of tolerance as a quality of personality. The author characterizes some didactic conditions of formation of abilities of dialogic communication of high school students on the example of several secondary schools.

Keywords: tolerance, dialog, a high school student, the dialogic communication skills.

Постановка проблеми. Сьогодні чітко показує, що суспільству бракує толерантності та взаєморозуміння, а також змоги вести конструктивний діалог і чути одне одного. Тож особливу увагу слід приділяти формуванню нової толерантної і готової до діалогу

особистості. Саме завдяки спілкуванню людина взаємодіє з суспільством і стає одним із його членів. У діалозі особистість формується і самовизначається, виявляючи свої індивідуальні особливості.

В умовах глобальної комунікації гуманітарна

освіта актуалізує толерантність, а з іншого боку, забезпечує інтеграцію особистості у систему світової культури. Відтак, науковці й освітяни-практики визнають діалог неабиякою цінністю в цивілізованому світі, вважають важливим чинником, завдяки якому люди вдосконалюються, стають духовно розвиненішими. Як зазначив видатний педагог В. Сухомлинський: “Сенс нашого життя – щастя людського спілкування. Не в тому щастя, щоб замкнутися від людей, а в тому, щоб вищою нашою потребою <...> була потреба в людині [6, 235]”.

Аналіз досліджень з проблеми. Проблему толерантності як здатності сприймати чужі думки, як терпимість до стилю життя іншої людини, її поведінки, до звичаїв, ідей, релігійних переконань досліджували як стародавні мислителі, так і сучасні філософи й педагоги. Серед українських учених значну увагу проблемам толерантності приділяли І. Барвінський, І. Верхритський, Б. Грінченко, Г. Сковорода, К. Ушинський, Ю. Яворський та ін. Серед іноземних – О. Асмолов, Б. Грабовська, М. Бахтін, В. Біблер, М. Бубер, І. Зімяня, Д. Пісарев, Л. Толстой та ін.

Сучасні вітчизняні науковці також не стоять осторонь проблем толерантності як феномена гуманної людини. В. Андрущенко, І. Бех, В. Кремень, Н. Миропольська, О. Сухомлинська та ін. окреслюють складності у навчанні й вихованні толерантності, а також розглядають різні способи їх подолання. Ґрунтовно проблеми педагогічної толерантності викладено у працях І. Беґа [2], В. Кременя [4]. Досліджуючи структуру й зміст соціальної компетентності особистості, І. Зарубінська дійшла висновку, що толерантності у змісті особистісного компонента соціальної компетентності належить перше місце [3].

Мета статті – проаналізувати особливості формування толерантності у старшокласників, ефективні варіанти організації навчального процесу за допомогою діалогу, що сприятиме формуванню толерантності.

Виклад основного матеріалу. У “Великому тлумачному словнику сучасної української мови” “толерантність” (від лат. *tolerantia* – терпіння) визначається як, по-перше, здатність організму переносити несприятливий вплив певних чинників, по-друге, як поблажливість, терпимість до чийось думок, поглядів, вірувань тощо. Толерантність людей є запорукою миру і злагоди у суспільстві.

Кожній людині як феноменові, кожній особистості притаманно бути толерантною і водночас здатною на інтолерантну поведінку в

ситуаціях, що викликають крайні негативні емоції. Саме тому головними завдання педагогіки толерантності є навчання і виховання терпимості, самоконтролю і вміння залагоджувати проблемні ситуації.

Шлях до толерантності – це емоційна, інтелектуальна праця, оскільки її досягнення можливе лише на основі зміни самого себе, власних стереотипів та свідомості. Тож О. Асмолов зазначає, що толерантність не притаманна людині від народження, і може ніколи й не з’явитися, якщо не буде спеціально вихована, сформована. Формуванню толерантності сприяють знання, відкритість, спілкування, свобода думки, совісті й переконань [1, 272]. В. Шалін вважає, що принципи діалогу і толерантності взаємопов’язані і толерантність є невід’ємним елементом сучасного розуміння свободи як найвищої людської цінності. Принцип толерантності має творчо застосовуватись й у всіх соціальних відносинах, а передусім, в освітньому процесі, у взаєминах учителя й учня [7, 308].

Особливу увагу моральним якостям особистості слід приділити у підлітковому і юнацькому віці. Саме тоді в учнів формуються світоглядні переконання, ідейність та ототожнення себе з суспільством. Саме в цьому віці відбувається активне формування твердої життєвої позиції учнів та їхня здатність жити у світі з різними людьми та ідеями.

Ключовою фігурою в розвитку учнів цього вікового періоду є вчитель. Саме він впливає на формування світогляду, на розвиток почуття громадського обов’язку і відповідальності перед колективом і самим собою, виховуючи повагу до кожного окремого громадянина. Тож стає зрозумілим, що толерантність – не тільки частина навчально-виховного процесу сучасної школи, але й складова професійної відповідальності педагога. Головним для вчителя є дотримання принципів педагогіки толерантності та усвідомлення того, що учні старших класів – рівноправна сторона в навчально-виховному процесі.

Професіоналізм учителя проявляється в його готовності до діалогу з учнями, умінні слухати та об’єктивно оцінювати, здатності до співчуття, у педагогічній толерантності за різноманітних ситуацій. Щоб сформувати толерантну особистість, учителям необхідно, по-перше, навчити учнів поважати одне одного, по-друге, сприймати іншу людину з усіма її недоліками та особливостями, по-третє, ставитися до кожної особистості як до найвищої цінності. Старшокласники мають зрозуміти, що всі люди різні, неповторні та особливі.

Для того щоб педагогіка толерантності запрацювала, педагогові треба створити позитивну ауру навколо себе, працювати в атмосфері взаєморозуміння та поваги. Педагог як зразок для наслідування має вмінати тонко й делікатно розв'язувати конфліктні ситуації (і передбачати їх), мислити критично, сприймати інші думки. Водночас учитель має чітко висловлювати та відстоювати свою точку зору, не піддаватися агресії. Виховання толерантності неможливе за умов авторитарного спілкування “вчитель – учень”, за нав'язування своїх поглядів і міркувань, за маніпулювання учнями. Тож однією з умов навчання і виховання толерантності є певна демократизація навчального процесу і дружнє спілкування “вчитель – учень”. В основі педагогічної діяльності вчителя має лежати живе спілкування та взаєморозуміння. Учитель має сформулювати в учнів високий рівень культури спілкування, навчити цивілізованому діалогу, здатності відстоювати свою позицію і приймати переконливі докази іншої сторони. Адже діалог є фундаментом толерантності, а в його основі лежить діалогічна єдність – вираження думок та прийняття їх, реакція на них.

Діалогічні вміння ми розглядаємо як чинник розвитку сукупності різних видів знань, умінь і навичок, що взаємовпливають один на одного. Це є своєрідною особистісною системою, динамічним новоутворенням, яке створює оптимальні можливості для успішної практичної діяльності в XXI столітті. Людина новітньої доби має володіти не лише знаннями, вміннями, навичками, а й бути компетентною у сфері ведення перемовин, налагодження діалогу культур тощо. Тобто, старшокласників слід навчати способам самостійного набуття діалогічних умінь, використовуючи умови освітнього зокрема і навколишнього середовища загалом. Вітчизняний дидакт О. Савченко визначає діалогічне навчання як “розмову, бесіду між двома особами, метою якої є пізнання сутності предмета чи явища в процесі обміну думками суб'єктів навчальної взаємодії [5, 482]”.

Діалог, будучи основною формою соціальної комунікації, створює необхідні умови для вироблення в учнів умінь самостійно мислити, чітко висловлювати свою думку, відстоювати свої погляди, доводити свою позицію, підтримувати іншого за складних життєвих ситуацій та обставин.

Діалогічне мовлення розвивається в процесі спілкування двох чи більше партнерів. Мовна поведінка одного співрозмовника в діалозі залежить від реакції іншого на це, але кожний з партнерів переслідує свою мету в діалогічному

спілкуванні, тому часто інтеракційна амплітуда значно коливається. Особливістю навчального діалогічного мовлення є те, що воно завчасно обрамлене і відбувається, як правило, з ініціативи педагога. Живе, природне спілкування вільне від умов і його учасники не завжди добре знають про цілі, що переслідуються в діалозі. Саме тому слід навчати дітей умінням діагностувати цілі і наміри співрозмовника за його мовними конструкціями, інтонацією, паузами, за невербальним супроводом (мімікою, жестами) виголошеного.

Ці завдання найкраще реалізуються за умов залучення до ведення уроків і проведення різноманітних шкільних заходів психологів і соціальних педагогів, представників різних сфер людської діяльності, у т.ч. наукової.

Наприклад, у гімназії №290 м. Києва специфіку профілізації навчання розглядають за двома основні тенденціями: становлення в країні громадянського правового суспільства; входження України до загальноєвропейського освітнього простору. Зв'язок цих тенденцій і визначає роль профільного навчання, висуває вимогу свідомого вибору майбутньої професії і ставлення до професійної діяльності як можливості брати участь у розв'язанні особистих, суспільних і загальнонаціональних проблем, що уможливленоється за діалогу як засобу розвитку толерантності старшокласників.

У Київській гімназії міжнародних відносин №323 з поглибленим вивченням англійської мови в основі організації роботи педагогічного колективу лежить професійна компетентність учасників освітнього процесу, проблемно-пошуковий метод як один зі способів формування мовленнєвої компетентності учнів старших класів й розвитку іншомовної культурологічної компетентності. Виховання й навчання толерантності у цьому навчальному закладі ґрунтується на паритетно-партнерському діалогічному спілкуванні і діалозі культур.

Багаторічна практика Авторської школи М.П. Гузика – експериментальної спеціалізованої загальноосвітньої школи-комплексу I – III ступенів Южненської міської ради Одеської області підтвердила важливість навчання й виховання старшокласників на засадах моральності та християнської етики, що закладає й актуалізує духовні основи життєдіяльності особистості.

У НВК “Чаплинська школа-гімназія” Чаплинського району Херсонської області широко застосовується технологія бінарних уроків-проектів, що залучає учнів до діалогу як з ровесниками, так і з успішними земляками-

виробничниками і краєзнавцями, з відомими представниками українського народу в галузі літератури, історії, політики.

За результатами анкетувань, тестувань старшокласників, проведених професійно-орієнтованих екскурсій, лекцій, бесід, зустрічей з фахівцями та носіями східних мов виявлено, що більшість випускників Київської гімназії східних мов №1 – Асоційованої школи ЮНЕСКО обрали майбутню професію за категорією “людина – людина”. Цьому сприяє реалізація проєктів, спрямованих на опанування технологій суспільно-політичної активності, набуття навичок участі в громадському житті через практичний досвід співпраці з місцевою громадою та владними структурами. Старшокласники виявляють такі якості: прагнення спілкуватися, доброзичливість і чуйність, уміння стримувати емоції й здатність аналізувати поведінку інших. Учні також демонструють здатність знаходити спільну мову з різними людьми, адже вчать володіти мовою, мімікою, жестами.

Діалог як засіб розвитку толерантності тісно пов’язується з питаннями стратегічного планування діяльності Пісківської гуманітарної гімназії Бородянянського району Київської області, яка особливу увагу приділяє розвитку акмеологічного середовища навчання й виховання. Саме тому вже зреалізовані й передбачені на перспективу цільові проєкти тут спрямовано на накопичення досвіду вчителів і розвиток навичок старшокласників ефективно (продуктивно) брати участь у різних соціокультурних, громадських та освітніх проєктах району, області, країни. Оскільки вдосконалення навчально-виховного процесу сьогодні неможливе без професійного психологічного супроводу, то проєкт закладу “Психологічний супровід навчально-виховного процесу”, серед іншого, спрямований на формування демократичної системи взаємин в учнівському середовищі, між учнями і дорослими з метою профілактики негативних явищ у поведінці учнів. Один зі складників комплексного освітнього результату – сформованість в учнів соціальної компетентності, усвідомленість власних ціннісних орієнтацій, уміння обирати оптимістичні стратегії спілкування.

За найрізноманітніших форм спілкування у зазначених загальноосвітніх навчальних закладах віддають перевагу навчанню вправного й ефективного діалогічного мовлення. А це наближає до творення діалогу природного, що розвиває в учнів толерантність. Уміння толерантного діалогічного мовлення забезпечують

такі технології спілкування: “запитання – відповідь – контрзапитання” (поставлені запитання і виголошені відповіді піддаються потім колективному обговоренню); “проєктування розвитку ситуації” (під час бесіди учитель пропонує розглянути певну конфліктну ситуацію, водночас здійснюється пошук виходу з цієї ситуації); “імпровізація” (учні обирають цікаву для них тему; переносять події в нові умови; інтерпретують зміст того, що відбувається); “фінал історії” (учитель пропонує вигадати або сконструювати інший фінал відомого твору чи фільму) тощо.

Діалогічне мовлення (діалог і полілог) з позицій толерантності – ефективний засіб формування ціннісно-сислової сфери особистості старшокласників, а також їхньої соціалізації. Для того щоб навчити старшокласників толерантного спілкування, перед учителем, зокнайперше, постає необхідність утворення умов, які сприяли б формуванню в учнів комунікативної компетентності. Тож учні мають навчатися толерантного спілкування з будь-яким співрозмовником; уміти підтримувати контакт у спілкуванні, дотримуючись норм і правил; слухати співрозмовника з повагою і терпимістю до чужої думки; висловлюватися, аргументувати і в культурній формі відстоювати свої погляди; стимулювати співрозмовника до продовження спілкування; грамотно розв’язувати конфлікти у спілкуванні; за потреби змінювати свою мовну поведінку; оцінювати успішність ситуації спілкування; коректно завершувати ситуацію спілкування.

Висновки. У статті проаналізовано особливості формування толерантності у старшокласників, на конкретних прикладах розглянуто ефективні варіанти організації навчального процесу за допомогою діалогу. Закцентовано увагу на феноменах гуманної людини, особистості, педагогіки толерантності, мови – мовлення – спілкування. Виокремлено низку дидактичних умов формування навичок діалогічного мовлення, спрямованого на розвиток толерантності старшокласників, – особистісних, навчально-виховних, соціальних.

1. Асмолов А.Г. *Формирование установки толерантного сознания как теоретическая и практическая задача [Текст] / А.Г. Асмолов // Мы – сограждане / [под. ред. Селивановой Л.И.]. – М.: Изд-во “Бонфи”, 2002. – Т. 2. – С. 270 – 278.*

2. Бех І.Д. *Особистісно зорієнтоване виховання – нова освітня філософія [Текст] / І.Д. Бех // Педагогіка толерантності. – 2001. – № 1. – 16 – 19 с.*

3. Зарубінська І. *Дослідження структури та*

ДИДАКТИЧНІ ВИМОГИ ДО СТВОРЕННЯ ЕЛЕКТРОННОГО ПІДРУЧНИКА З МАРКЕТИНГУ

змісту соціальної компетентності особистості [Електронний ресурс] / І. Зарубінська. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Sitimi/2010_25/doslidjennya%20stryktury%20ta.pdf

4. Кремень В.Г. Освіта і наука України: шляхи модернізації (Факти, роздуми, перспективи) [Текст] / В.Г. Кремень. – К.: Грамота, 2003. – 276 с.

5. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи:

підруч. [Текст] / О.Я. Савченко. – К.: Грамота, 2012. – 504 с.

6. Сухомлинский В.А. Методика воспитания коллектива [Текст] / В.А. Сухомлинский // Избр. призыв. в 5-ти т. – К.: Рад. школа, 1979. – Т. 1. – 427–668 с.

7. Шалин В.В. Толерантность (культурная норма и политическая необходимость: монограф. [Текст] / В.В. Шалин. – Ростов н/Д, 2000. – 355 с.

Стаття надійшла до редакції 27.06.2016

УДК 371.671:339.138

Іван Василиків, аспірант Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

ДИДАКТИЧНІ ВИМОГИ ДО СТВОРЕННЯ ЕЛЕКТРОННОГО ПІДРУЧНИКА З МАРКЕТИНГУ

У статті досліджуються дидактичні вимоги до змісту та структури підручників “Маркетинг” для 10–11-их класів загальноосвітньої школи, визначено основні принципи відбору навчального матеріалу з метою засвоєння учнями матеріалу, формування відповідних вмінь і навичок та їх реалізації в проектній діяльності.

Ключові слова: маркетинг, економічні поняття, навчальний проект, інформаційні технології.

Рис. 1. Літ. 9.

Іван Василиків, аспірант Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

ДИДАКТИЧЕСКИЕ ТРЕБОВАНИЯ К ГЕНЕРАЦИИ ЭЛЕКТРОННЫХ УЧЕБНИКОВ ПО МАРКЕТИНГУ

В статье исследуются дидактические требования к содержанию и структуре учебников “Маркетинг” для 10–11-х классов общеобразовательной школы, определены основные принципы отбора учебного материала с целью усвоения учащимися материала, формирование соответствующих умений и навыков и их реализации в проектной деятельности.

Ключевые слова: маркетинг, экономические понятия, учебный проект, информационные технологии.

Ivan Vasylykiv, Postgraduate student
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

THE DIDACTIC REQUIREMENTS TO THE CREATION OF ELECTRONIC BOOKS ON MARKETING

The article deals with the educational requirements to the content and structure of the textbook “Marketing” for 10–11th grade of secondary school, and with the basic principles of selection of educational material in order to master the material by students, forming the proper skills and implement them in the project activities.

Keywords: marketing, an economic concepts, educational project, an information technology.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень і публікацій. Основним фактором модернізації освіти, надання процесу професійного навчання інноваційного характеру є використання інформаційно-комп’ютерних технологій (ІКТ) і створення на їх основі інформаційно-комунікаційного навчального середовища професійної підготовки робітників у ВНЗ. Як зазначають науковці [2–4; 6; 8–9], мета впровадження засобів навчання, реалізованих на основі ІКТ, у навчально-виробничому процесі підготовки робітників у ВНЗ визначається завданнями інформатизації сучасного суспільства,

а також необхідністю інтенсифікації процесів інтелектуального розвитку учнів.

Формулювання мети статті. Метою даної статті є визначення дидактичних вимог до підручників “Маркетинг” для старшої школи з погляду формування в учнів економічних понять. Завдання статті: окреслити коло економічних понять, вмінь та навичок, які мають бути сформовані в учнів 10–11-их класів згідно з чинною навчальною програмою; сформулювати вимоги до змісту підручників “Маркетинг”, спрямовані на успішне формування зазначених понять, вмінь та навичок.

Виклад основного матеріалу. Інформаційне